

Süli Attila

A BRASSÓ-VIDÉKI KORMÁNYBIZTOSSÁG TÖRTÉNETE 1849-BEN

Bevezetés

A többnemzetiségű Brassó-vidék az erdélyi szász-ság egyik legrégebbi kiváltságos területe volt. Közigazgatásilag az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején Brassó szabad királyi város, négy mezőváros (Feketehalom, Földvár, Prázmár, Rozsnyó) és további 25 falu értendő ide.¹

Brassó az Erdélyi Nagyfejedelemség legnagyobb városai közé tartozott, hagyományos szász patriciusi vezetése a léte alapját a kereskedelem és ipar virágzásában látta, így nyitottabb volt a többi szász városnál.² Céhei bekapcsolódtak a román vajdaságok felé irányuló kereskedelembé, és ez a polgárok anyagi jólétének megalapozója lett.³ A reformkorban a város népessége rohamosan növekedett,⁴ a többnemzetiségű település relatív román többségűvé vált.⁵

A város földesúri jogokkal is rendelkezett, egy egész sor vegyes lakosságú falu fölött, melyeknek jobbágysai azonban kedvezőbb helyzetben voltak, mint általában az úrbéresek. Szolgáltatásaikat egy öszszegben válthatták meg, és élhettek az áruterelés és árucserre lehetőségével.⁶

A város kulturális központja volt az erdélyi románságnak, és bizonyos tekintetben a magyarságnak is. Ez elsősorban a sajtóorgánumokban⁷ és a könyvkiadásban tükröződött.⁸ A településen a román kereskedők áldozatkészségének köszönhetően román anyanyelvű gimnázium is létrejött.⁹

Előzmények: az erdélyi szászok és a magyar kormánypolitika 1848–1849-ben

1841-ben az Erdélyi Nagyfejedelemség népessége 2 143 310 fő volt, melynek az erdélyi szász nemzet mindössze egy tizedét tette ki.¹⁰ Ezzel szemben a nagyfejedelemség politikai és gazdasági szervezetében meghatározó szerepet játszottak. Az erdélyi három kiváltságos nemzet egyike kilenc székben¹¹ és két kerületben¹² tartotta kezében a közigazgatás irányítását. Az erdélyi országgyűléseken követeik féltékenyen őrizték municipiális és kulturális autonómiájukat, szembeszállva a magyar liberális nemességgel a modern nemzetállam megteremtésére, valamint Magyarország és Erdély uniójára irányuló törekvéseivel. Gazdasági erejüket viszonylag belterjes mezőgazdaságuk, kézműiparuk és kereskedelmük alapozta meg.¹³ Politikai központjuk Nagyszeben városa volt, ahol – mivel itt volt az erdélyi főhadparancsnokság, a kincstartóság, a tartományi főbiztosság és a főposta székhelye is – jelentős számú magyar tisztviselő is élt. A Nagyszeben köré csoportosuló szász székben (Királyföld) a román lakosság lélekszáma meghaladta a szászokét, azonban a politikai és gazdasági jogokat csak az utóbbiak gyakorolták. Ez a későbbiek folyamán számos konfliktushoz vezetett.¹⁴

A magyar politikai átalakulást biztosító áprilisi törvények VII. cikkelye kimondta Magyarország és Erdély unióját.¹⁵ Ez a tény a szászokban, főleg a Nagyszebenben székelt vezető réteg körében ellenállást szült. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy a szászok egy része maga is szorgalmazta az uniót. Még az országgyűlés megnyitása előtt a Szász Nemzeti Egyetem gyűlést tartott,¹⁶ mivel

¹ GÁMÁN Zsigmond 1861, 18; EnfThHL 1861, 38–39.

² MISKOLCZY Ambrus 1988, 1235.

³ EGYED Ákos 1998, I, 28; MISKOLCZY Ambrus 1988, 1243.

⁴ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1237.

⁵ Uo., 1240.

⁶ Uo., 1239.

⁷ A brassói román újság a *Gazeta de Transilvania* címet viselte.

⁸ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1286.

⁹ Uo., 1288.

¹⁰ A románság lélekszáma 1 290 970, míg a magyarságé 606 009 volt. (SÖLLNER, Johann 1856, 393.)

¹¹ Szeben, Medgyes, Segesvár, Kóhalom, Nagysink, Újgyház, Szerdahely, Szászváros, Szászsebes.

¹² Brassó, Beszterce.

¹³ SÁRKÖZI Zoltán, 1974, 7.

¹⁴ Megjegyzendő, hogy nem volt elenyésző a jobbágyokban élő magyarság lélekszáma sem. A „szász” Nederlandon (együtt a Királyföld és Brassó-vidék) közel 40 000 magyar élt, legjelentősebb tömbjüket a Brassó szomszédságában élő hétfalusi csángók képezték.

¹⁵ OgyTc 1847/48, 37–39.

¹⁶ 1848. május 18-án. A gyűlésen Franz Salmen, a szászok ispánja elnökölt.

az unió ügyében nem voltak egységesek. Brassó¹⁷ és Segesvár, valamint a jelentős magyar lakossággal is rendelkező Szászvárosszék¹⁸ uniópárti volt.¹⁹ Az összejövetelen végül az unió ellenzői győzedelmeskedtek, így deklarálták, hogy Magyarország és Erdély kapcsolatát csak a Pragmatica Sanctio alapján hajlandók elfogadni.²⁰ 1848. április 25-én a szászok emlékiratot készítettek, amelyben elvetették az uniót és a magyar alkotmányt, kifejezve azon szándékukat, hogy közvetlenül az uralkodótól akarnak függeni. Hogy ne égessenek fel maguk mögött minden hidat, összefoglalták feltételeiket is, amelynek elfogadása esetén készek lettek volna az uniót megszavazni. Ezek a következők voltak: területi különállás, német hivatalos nyelv, egyházi és oktatási autonómia. Ugyanakkor április 22-én a Szász Nemzeti Egyetem köriratban tudatta a székekkel, hogy a szászok érdekeit leginkább az osztrák császárság alá való közvetlen tartozás szolgálja.²¹ A május 31-én összeülő erdélyi diéta is megalkotta a maga uniós törvényét. A szász követek óvást kívántak benyújtani, azonban az országgyűlésen királyi biztostként elnökölő br. Anton Puchner altábornagy, erdélyi főhadparancsnok tudatta velük, hogy az uralkodó mindenképpen szentesíteni fogja a jogszabályt, így ellenállásuknak semmi értelme.²² Ezek után a szászok mind az Innsbruckba menekült V. Ferdinándnál, mind pedig a magyar országgyűlésben, sőt a frankfurti parlament előtt is próbálták követeléseiket érvényesíteni, törekvéseik azonban nem vezettek eredményre.²³ Ennek szellemében tiltakoztak Bécsben br. Vay Miklósnak erdélyi teljhatalmú királyi biztossá történő kinevezése ellen.²⁴

1848. szeptember 11-ig a szász képviselők többsége elhagyta a magyar országgyűlést, mire az egy hét elteltével törölte a mandátumukat.²⁵ A szeptember 29-én tartott székgyűlésen pedig Szeben-

szék kimondta elszakadását a magyar királyságtól, deklarálva csatlakozási szándékát az osztrák császársághoz.²⁶

Október 18. óta Erdély ostromállapotban élt. Puchner főhadparancsnok kiáltványban jelentette be, hogy saját kezébe veszi a tartomány kormányzását, a nemzetőrséget saját parancsai alá rendeli, a honvédtoborzást leállítja, a rendelet megszegőit haditörvényszék elé állítja.²⁷ A főhadparancsnok a magyar helységek nemzetőrségeinek lefegyverzésében igénybe vette a román bizottságok segítségét, akiknek az irányítása alatt harcoló felkelők sok helyen módszeresen kifosztották és legyilkolták a magyar lakosságot.

Ettől kezdve a szászok nyíltan is a magyar kormánnyal szembenállók oldalára kerültek. A szász nemzetőrség, amely tavasztól alakult, és soraiból gondosan kizárta a magyarokat, immár fegyveres szerepet is vállalt az osztrák csapatok mellett. Az 1848. október 23-án Marosvásárhely ellen vonuló Gedeon József tábornok hadosztályában 700 szász nemzetőr is volt. Emellett felajánlották egy 1253 fős vadász zászlóalj kiállítását, melybe a szász ifjak lelkesen jelentkeztek. Az utóbbi alakulat a brassói helyőrség kötelékébe került.²⁸

A Puchner által 1848. november közepére elfoglalt Erdély területéből egy saját grófságot (Markt) kívántak létrehozni a vezetésükkel. Emellett a Kolozs, Doboka és Torda megyei szász lakosságú falvakat Beszterce-vidékhez kívánták csatoltatni.²⁹

1848. december közepén azonban megindult a magyar ellentámadás, és 1849. januárjában Jozef Bem tábornok³⁰ csapatai már Nagyszebenet fenyegették, ami nem kevés rémületet keltett mind Puchnerben, mind pedig a szász vezető körökben. Az erdélyi főhadparancsnok ösztönzésére Nagyszeben és Brassó küldöttsége Havasalföldön felkereste Lüders

¹⁷ Brassó uniópárti politikájának gyökerei a reformkorba nyúlnak vissza. A nagyszebeniek a *Siebenbürger Wochenblatt*ban a brassóiakat „magyar királyi szászoknak” csúfolták. (ASZTALOS Miklós 1928, 56.) A brassói uniópárti politikusok lapja a *Kronstädter Zeitung* volt. (ASZTALOS Miklós 1928, 105.)

¹⁸ ASZTALOS Miklós 1928, 105.

¹⁹ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1359.

²⁰ *Br. Anton Puchner altábornagy jelentése*, Nagyszeben, 1848. május 19. (HL, 1848–1849, 1/177); Szászvárosszék: SÁRKÖZI Zoltán 1974, 13.

²¹ Vagyis nem a magyar királyhoz fordultak. (SÁRKÖZI Zoltán 1974, 20–21); *Az erdélyi szászok Bécsbe menesztett küldöttségének felségfelirata*, Bécs, 1848. április 25. (SPIRA György 1980, 160–161). Ugyanakkor a magyar kormányzat a szászok szervezkedésének nagy jelentőséget nem tulajdonított. (*Szemere Bertalan belügyminiszter levele*, Pest, 1848. június 22., MOL, H. 113, 2.)

²² TEUTSCH, Friedrich 1910, 227–229.

²³ Uo., 237–243. A küldöttség azonban nem bírta Brassó támogatását. (MISKOLCZY Ambrus 1988, 1359.)

²⁴ TEUTSCH, Friedrich 1910, 231.

²⁵ Uo., 245. Ezzel párhuzamosan mondta fel a két román határőrezred is az engedelmességet a magyar kormánynak. A szepszékai eseményekhez lásd: *Kemény Ferenc br. levele*, Kolozsvár, 1848. október 2. (MOL, H 112, 1361, közli DEÁK Imre 1943, 193); Beszterce-vidékhez lásd: *Mikó Imre jelentése*, Kolozsvár, 1848. november 2. (MOL, H 112, 2003).

²⁶ *Mikó Imre gr. jelentése Batthyány Lajos miniszterelnöknek*, Kolozsvár, 1848. október 8. (MOL, H 2, KPA, 264/9.) A *Figyelmeztetés* című dokumentum a szászok és románok veszélyes szövetségére hívja fel a figyelmet. (*Vay Miklós br. királyi biztos jelentése*, Kolozsvár, 1848. október 29., MOL, H 2, 3043.)

²⁷ A proklamációt közli: KÖVÁRI László 1861a, XLVII; KOVÁCS Endre 1979, 18.

²⁸ SÁRKÖZI Zoltán 1974, 60–61; TEUTSCH, Friedrich 1910, 252–253.

²⁹ SÁRKÖZI Zoltán 1974, 63. Ez természetesen maga után vonta a román vezetők tiltakozását.

³⁰ BONA Gábor 2000, 145–147.

tábornokot³¹, a román fejedelemségeket megszálló orosz csapatok parancsnokát, katonai segítségkérés céljából.³² A misszió azonban sikertelen maradt, mert Lüders csak Puchner kérésére volt hajlandó csapatokat küldeni. Miután ez is megtörtént, február 2-án orosz egységek vonultak be Nagyszebenbe és Brassóba, ahol helyőrségi feladatokat láttak el.³³

Ez volt az a lépés, amivel az erdélyi szászok a magyar kormányzatnak a maradék rokonszenvét is elvesztették. Az Országos Honvédelmi Bizottmány, élén Kossuth Lajossal, már korábban is őket tartotta fő felelősnek a románság fellázításáért, és számos magyar település³⁴ elpusztításáért, és az oroszok behívása csak tetézte az ellenszenvet. Míg a román vezetőkkel a magyar politikusok keresték a megegyezés lehetőségét is, a szászokkal szemben többségük csak a kemény fellépés politikáját tartotta célravezetőnek.

Az első szász territórium, amelyet a magyar csapatok 1848. december végén elfoglaltak, Beszterce-vidék volt. A terület élére Bem egy bizottmány állított, azzal a feladattal, hogy a lázadásban részt vettek megbüntessék. A testület elnöke gr. Mikes Kelemen ezredes volt.³⁵ Mikes Besztercén ki is végeztetett egy szász tanítót, aki folyamodványokat írt Karl Urban alezredeshez.³⁶

A szászokkal kapcsolatos politikai elképzeléseit, mint az OHB elnöke, 1849 január végén ismertette Kossuth Lajos, Csány László erdélyi főkormánybiztossal. Eszerint a szászokat ostromállapotban kell tartani, politikai jogaikat csak akkor gyakorolhatják, ha visszatérnek a magyar alkotmány hűségére. Az 1848 novemberében császári csapatok által Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Torda, Szék városokra kivetett hadisarcot pedig Nagyszebenben kívánta megfizettetni.³⁷

Az 1849. március 11-én Nagyszebenben elfoglalt Bem tábornok a városra 200 000 forint hadisarcot vetett ki, ugyanakkor biztosította a szászok területi jogaikat, tisztújítást és bűnbocsánatot hirdetett.³⁸

³¹ Alekszandr Nyikolajevics Lüders orosz gyalogsági tábornok, a román fejedelemségeket megszálló V. hadtest parancsnoka.

³² *Timoni konzul levele Schwarzenberg osztrák miniszterelnöknek*, Bukarest, 1849. január 9. (DEÁK Imre 1943, 241); *Timoni konzul levele Schwarzenberg osztrák miniszterelnöknek*, Bukarest, 1849. január 12. (Uo., 243.)

³³ SÁRKÖZI Zoltán 1974, 66. A behívás körülményeit alaposan feltárja: GYALÓKAY Jenő 1931. A lépést még a román vezetők egy része is ellenezte. Ezzel szemben a szász sajtó az orosz segítséget a „cél szentesíti az eszközt” elvként értékelte. (GÖLLNER, Carl 1967, 201; HEYDTE, August 1868, 229–230.)

³⁴ Pl. Zalatna, Kisenyed, Felvinc stb.

³⁵ Életrajza: BONA Gábor 2000, 517–518.

³⁶ MÁRKI Sándor 1898, 223; BAUER Lajos, 1870, 94. Carl Urban alezredes a naszódai székhelyű román határőrezred parancsnoka volt.

³⁷ KLÖM, XIV, 113/d. és 129.

³⁸ Bem rendeletét közli: KÖVÁRI László 1861a, LXXVIII;

A Királyföld visszafoglalása után Csány László főkormánybiztos személyesen is bejárta a nagyobb szász városokat, ahol számos intézkedést foganatosított. Ezekhez az irányelveket Kossuth 1849. március 23-án írt levelében foglaltak adták meg. Eszerint a főkormánybiztosnak az egész Szászföldet katonai igazgatás alá kellett helyeznie, valamint kezeseket szednie. A hadisarcot mindenáron be kellett hajtani. Az összes nagyszebeni székhelyű országos hivatalt át kellett telepíteni Kolozsvárra. A szászoktól a fegyvereket olyan szigorúsággal kérte beszedni, „mint Windischgrätz Pesten tevő”. Alapelvként Kossuth az alábbiakat javasolta Csánynak: „Hanem a szászokat akkint kell kormányozni mindenestre, hogy féljenek!”³⁹ Ennek szellemében adta ki a Nagyszebenben tartózkodó Csány a város lakosai számára hirdetményét 1849. március 24-én. Csány a látítás fő fészkeinek e várost tartotta, így tudatta velük, hogy a teljes Szászföldet ostromállapotba helyezte, és az egész Királyföldre kivetett hadisarc nagy részét nekik kell megfizetniük.⁴⁰ Állami felügyelet alá helyezte a közpénztárakat, és megszüntette a lottót. A Bem által Nagyszebenben és Brassóban végrehajtott tisztújítást ugyan megerősítette,⁴¹ de a többi városban már nem engedélyezte a választásokat. Felszólította őket, hogy 48 órán belül szolgáltatassák be a fegyvereiket, és kilátásba helyezte a rögtönítélő bíraskodás bevezetését.⁴² Az utóbbira már másnap sor is került, ami természetesen maga után vonta a polgári törvénykezés megszüntetését.⁴³ A román fejedelemségekbe menekült polgárokat felszólította a nyolc napon belüli hazatérésre, különben a hűtlenség vétkébe esnek.⁴⁴ A Királyföldön békebíróságok, Nagyszebenben rendőri hivatal felállítását rendelte el.⁴⁵ Végül Csány 1849. április 4-én kelt rendeletében lefoglalta a Szász Nemzeti Egyetem vagyonát, amelynek feladatait így az állam vette át.⁴⁶ Csány szászföldi tevékenységéről helyettese, Berde Mózes tudósította az Országos

GÖLLNER, Carl 1967, 209–215; SÁRKÖZI Zoltán 1974, 66.

³⁹ KLÖM, XIV, 415.

⁴⁰ A Bem által kivetett hadiadót Csány csak ideiglenesnek tekintette, ennek végső összegét ugyanis az OHB jogosult meghatározni. (Rendelet, Nagyszeben, 1849. április 4., HERMANN Róbert 1998, II, 603.)

⁴¹ Ennek szellemében adta ki március 30-án Brassóban a rendeletét. (Uo., 600.)

⁴² Uo., 595–596.

⁴³ Uo., 597. Rögtönítélő haditörvényszékek: Nagyszeben, Brassó, Beszterce és Segesvár. Rendes büntetőtörvényszékek: Brassó, Fogaras, Nagyszeben, Szászeses, Kóhalom, Segesvár, Medgyes és Beszterce.

⁴⁴ *Csány kiáltványa a szászföldi szász és román lakossághoz*, Nagyszeben, 1849. március 26. (Uo., 598.)

⁴⁵ Rendelet, Nagyszeben, 1849. április 4. (Uo., 603.)

⁴⁶ Uo., 602. Az intézkedés Kossuth utasítására született meg. (Tiszafüred, 1849. március 28., KLÖM, XIV, 444.)

Honvédelmi Bizottmányt. Sorai szerint: levelet írt „Csány biztos úrnak, ki jelenleg a Királyföldön mulat s a szolgálailag csúszo és mászo szászok között működik”. Amint tájékoztatást kap tőle, azt azonnal továbbítja Debrecenbe.⁴⁷

Kossuth április elsején kelt levelében sürgette Csányt, hogy a szászokra kivetett kétmillió forint hadisarcot, melynek fele kényszerkölcsön, a pénzsűkében szenvedő ország számára minél gyorsabban hajtsa be. A drasztikus intézkedést az alábbiakkal indokolta: „Confiscatióért folyamodtak a gazok? – Ezért lakolniok kell, saját magok mondták ki magokra az ítéleteket”.⁴⁸ Egy másik rendeletében pedig Bem amnesztia-rendelét korlátozta jelentős mértékben.⁴⁹

A kivetett súlyos hadisarc behajtása azonban nem bizonyult könnyű feladatnak, mivel a közpénztárakban felhalmozott pénzeket a szászok a román fejedelemségekbe menekítették. Még Nagyszebenben ért meg a gondolat Csányban, hogy erre a kormánybiztosságra legközvetlenebb munkatársát, Berdét állítja. Elhatározását a március 23-án, Nagyszebenben Berdéhez írt levelében az alábbiakkal indokolja: „...és utóbb téged barátom ide hoznom. Ide ember kell. Gondolkodjál egy emberről, kit én kérhessek magam mellé Debrecenből”.⁵⁰

Csány szászföldi útjának tapasztalatait 1849. április 4-én kelt levelében összegezte az Országos Honvédelmi Bizottmány számára. Eszerint „Ezentúl a Szászfölddel nem úgy kell bánnunk, mint ellenség földével, hanem mint álladalom sajátjával, miből tömérdek költségek fedezendőek. A szászokat úgy kellett tekinteni, mint az álladalom ellen elkövetett vétkeknek előidézőit”.⁵¹

Brassó-vidék a forradalomban és szabadságharcban (1848. április–1849. április)

Brassó városa 1848 áprilisában elfogadta az Unió lehetőségét, és ennek alátámasztására a városházára kitzúzták a magyar zászlót.⁵² A május 31-én tartott

országgyűlésen a követeik megszavazták Erdély és Magyarország egyesítését.

Az Unió érdekében összehívott erdélyi országgyűlés cselekvésre készítette a vidék magyarságának vezetőit. Küldöttségük május 25-én érkezett Kolozsvárra,⁵³ a visszatérő követeket azonban a magisztrátus június 27-én bebörtönözte.⁵⁴ A hétfalusi csángók Háromszékbe menekült vezetői július elején levélben fordultak Vay királyi biztoshoz. Kifejtették, hogy a szászok bujtogatnak a magyar kormány ellen, de az ötezres csángóság továbbra is hűséges hozzá. Ezért üldözik őket, néhány társukat elfogták és kínozzák Brassóban. Segítségért könyörögnek.⁵⁵ Mozgalmuk cselekvésre készítette a brassói tanácsot is. A Guberniumnak jelentették, hogy a töröcsvári uradalomhoz tartozó Hétfaluban (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hoszúfalu, Tatrang, Zajzon, Pürkerec) bujtogatók folyik Háromszékhez csatolásuk érdekében. A lázítók az uradalom malmait, erdőit a falvak tulajdonának vallják, és ezeket ki akarják sajátítani. A tanács nyomozást rendelt el, de a települések követei Pesten, a minisztériummal tárgyaltak. Kérték, hogy hozassák őket vissza Erdélybe.⁵⁶ Egyben kérelemmel fordultak a Főkormányzékhez is, hogy a vármegyékben működő rögtönítelő bíraskodást itt is vezessék be.⁵⁷ A magyar kormány azonban a csángók mellé állt, utasították Vayt, hogy a panaszokat vizsgáltsa ki, és, ha a sanyargatás vádja igaz, akkor a vétkeket is büntesse meg. Egyben vizsgálja meg a nemzetőrség alakítása iránti kérelmüket is.⁵⁸ Brassó végül egy század sorkatonaság kirendelésével fékezte meg a csángók mozgalmát.⁵⁹ A kialakult helyzetet a szeptember elején kelt jelentésében P. Horváth Albert háromszéki főkirálybíró veszélyesnek ítélte meg. Indoklása szerint Brassóban a reakció működik, csak a csángó népcsoport tanúsított hűséget a magyar kormány iránt. Az utóbbi azonban a szászok megnyerése érdekében magára hagyta őket. Horváth úgy ítélte meg, hogy jelen helyzetben a csángók hűsége a mérvadó szempont.⁶⁰

⁴⁷ Berde az OHB-nak, Kolozsvár, 1849. március 31. (MOL, H 2, 49: 5190.)

⁴⁸ Kossuth Csányinak, Eger, 1849. április 1. (KLÖM, XIV, 465); GÖLLNER, Carl 1967, 217–218.

⁴⁹ Kossuth Csányinak, Nagykáta, 1849. április 5. (KLÖM, XIV, 488.) Ennek szellemében adta ki Csány azon rendeletét, hogy Bem rendelete a román fejedelemségekbe menekültekre nem vonatkozik. (Csány hirdetménye, Kolozsvár, 1849. április 16., lásd: HERMANN Róbert 1998, II, 623/a.) Kossuth nem helyeselte Bem politikáját, sőt egy levelében így vélekedett: „Az elsietett kegyelem kés, melyet az ellenség kezébe adunk, hogy szívünkbe döfje”. (Idézi: SÁRKÖZI Zoltán 1974, 66.) Vö. TEUTSCH, Friedrich 1910, 214.

⁵⁰ UKL, Berde Mózes hagyatéka, sz. n. Közli: BENCZÉDI Ger-gely 1901, Okmánytár, 8.

⁵¹ HERMANN Róbert, 1998, II, 604.

⁵² HOCHBAUER Gyula 1998, 7.

⁵³ Ellenőr, 13. sz., 1848. május 28.; HOCHBAUER Gyula 1998, 8.

⁵⁴ HOCHBAUER Gyula 1998, 8.

⁵⁵ Hétfalusi csángók levele, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 11. (MOL, H 113, 45.)

⁵⁶ Mikó Imre gr. jelentése (MOL, H 113, 379); ORBÁN Balázs 1873, 230.

⁵⁷ Documente, VIII, 68.

⁵⁸ Szemere Bertalan levele, Budapest, 1848. augusztus 13. (MOL, H 113, 637.)

⁵⁹ Ellenőr, 38. sz., 1848. július 9.; KÖVÁRI László 1861, 69; SÁRKÖZI Zoltán 1974, 30.

⁶⁰ MOL, H 113, 917.

1848. október közepén Brassó vezetése a székelységgel szemben foglalt állást, a helyőrség és a nemzetőrség Háromszék határán gyülekezett.⁶¹ Ezzel szemben a hétfalusi magyarság Háromszék mellett nyilatkozott, és egy század nemzetőrséget szerveztek, melyet a későbbiek folyamán a szászok lefegyvereztek.⁶² Küldötteik részt vettek az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlésen, melyen kimondták a barcasági magyar falvak Székelyföldre csatolását. A hazatérő hétfalusi delegáltakat Brassóban ismételtet letartóztatták.⁶³

1848 októberében a Barcaság a Háromszék ellen operáló császári csapatok, szász nemzetőrök és román népfelkelők hadművelési bázisává vált.

1848 decemberéből származik az a felhívás, melyet az önvédelmi harcát vívó Háromszék tisztsége intézett „Brassó vidéke népeihez”. Ebben emlékeztettek arra, hogy Brassó ellenségesen lépett fel velük szemben, mivel fegyvereket vittek ki a székelyből,⁶⁴ illetve lefegyverezték Miklósvár fiúszékét. Ők, akik híek V. Ferdinánd királyhoz, az alábbi feltételeket szabják:

- Két óra alatt tegyék le a fegyvert
- élelmezzék és szállást adjanak a székely tábornak
- 12 kezet is adjanak
- Büntessék meg a lázadókat és távolítsák el az ellenséges sorkatonaságot.⁶⁵

Pozitív választ feltehetőleg nem nyertek, így a háromszéki csapatok december 5-én Dobay Károly ezredes⁶⁶ parancsnoksága alatt a város ellen indultak. Szászhermánynál győzelmet arattak a sorkatonaság és a nemzetőrök felett, az ellenséges magatartást tanúsító falut pedig felégették. Időközben August Heydte császári kapitány megtámadta Erdővidéket, így a székelyek Erdővidék felé indultak. A négyfalusi románok a háromszéki had elvonulása után bosszút

álltak a magyar lakosságon: december 23-án, az úgynevezett „véres karácsonyon” számos hétfalusit lemészároltak.⁶⁷ 1849. január 5-én Heydte felgyújtotta a bodvaji vashámort, mire a háromszékiek válaszul ismételtet felprédálták Szászhermányt.⁶⁸

A megváltozott hadihelyzetben⁶⁹ a brassói tanács 1849. január 21-én javasolta Háromszéknek a békeség helyreállítását.⁷⁰

A Királyföldet elfoglaló⁷¹ Bem vezérőrnagy Albrichsfeld brassói főbíró előtt garantálta a polgárok személyi és vagyonbiztonságát, kijelentve, hogy nem tekinti őket ellenségnek.⁷² A szász közvélemény és sajtó pozitívan fogadta Bem intézkedéseit.⁷³ Az általa 1849. március 23-án elrendelt tisztújításon Brassóban a főbíró újválasztották.⁷⁴ A megválasztott tisztségviselőket a városba látogató Csány is megerősítette hivatalukban, felszólítva őket arra, hogy a munkájukat az 1848. évi XXIII. törvénycikk 6. paragrafusára szerinte végezzék.⁷⁵ A városra az ellenforradalomban játszott szerepe miatt 400 000 forint hadisarcot róttak ki.⁷⁶

A városi tisztviselők, a szász, román és magyar egyházakat képviselő lelkészek április 18-án tették le az esküt a magyar alkotmányra. Az esemény előtt Kiss Sándor ezredes, hadosztályparancsnok⁷⁷ buzdító beszédet intézett hozzájuk, ennek ellenére az egyik városi tanácsos botránysosan viselkedett, így Kiss kénytelen volt őt elzárni. Kiss hasonlóan járt el Peter Lang brassói szenátor esetében is, aki nyilvánosan kijelentette: „megszabadulunk a rongyos magyaroktól, mert ha három nap alatt el nem takarodnak, elűzik őket a muszkák”. A szenátort május elején Dósa kormánybiztos rögtönítelő bíróság elé állította.⁷⁸ Az eset nem volt egyedüli, mivel a jelentés szerint a tanácsnak több tagja is tevékenyen bujtogattott a magyar kormány ellen, és ők még most is

⁶¹ Berde Mózes jelentése, Sepsiszentgyörgy, 1848. október 27. (Uo., 1832); Berde Mózes levele, Sepsiszentgyörgy, október 24. (Uo., 1941); KÖVÁRI László 1861, 98–99.

⁶² HOCHBAUER Gyula 1998, 11. és 28–29.

⁶³ Az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés jegyzőkönyve. (KÖVÁRI László 1861a, XLV; ORBÁN Balázs 1873, 124.)

⁶⁴ A 15. (II. Székely) határozat 1847 telén fegyverezték át modern, perkussziós zárral rendelkező puskákra. A kovás fegyvereket a főhadparancsnokság rendelkezésére javítás céljából kivitték a székelyből Brassóba, a készletből a későbbiek folyamán a brassói nemzetőrség 800 darabot kapott. (SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1895, 327.)

⁶⁵ HL 7/281.

⁶⁶ BONA Gábor 2000, 307–308.

⁶⁷ ORBÁN Balázs 1873, 126; HOCHBAUER Gyula 1998, 13–14. és 47. A mézárulásnak mintegy 50 magyar esett áldozatul.

⁶⁸ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1895, 369. és 378; EGYED Ákos 1979, 158–171; ld. MÁTHÉ János 1997, 67–68; HOCHBAUER Gyula 1998, 15.

⁶⁹ Bem tábornok vezette magyar csapatok 1849. januárra visszafoglalták Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, csapatai a január 17-én vívott gálfalvi győztes ütközet után már Nagyszebent fenyegették.

⁷⁰ HOCHBAUER Gyula 1998, 16. A békülékeny hangnak megítélés szerint a magyar csapatok előnyomulása volt az elsődleges oka.

⁷¹ Bem 1849. március 11-én vette be Nagyszebent.

⁷² GÖLLNER, Carl 1967, 214–215.

⁷³ Uo., 216.

⁷⁴ 1849. március 23-án. (HOCHBAUER Gyula 1998, 18.)

⁷⁵ Csány rendelete, Brassó, 1849. március 30. (HERMANN Róbert 1998, 600); ORBÁN Balázs 1873, 233; HOCHBAUER Gyula 1998, 18.

⁷⁶ HOCHBAUER Gyula 1998, 19.

⁷⁷ BONA Gábor 2000, 444.

⁷⁸ Kiss ezredes jelentése az esetről, Brassó, 1849. május 13. (MOL, F 248, 109.)

hivatalukban vannak. Ezzel szemben a görögkeleti egyház képviselője lojalitást ajánlott.⁷⁹ A katonaság és a polgárság közötti feszültségek oldására a tisztikar április 27-én bált rendezett.⁸⁰

A Brassó-vidéki kormánybiztosság története (1849. május – 1849. június 20.)

A közigazgatás újjászervezése és működése

Csány László erdélyi főkormánybiztos 1849. április 16-án nevezte ki Berde Mózes a Szászföld teljhatalmú kormánybiztosává, akinek a hatásköre Szeben-, Brassó-, Medgyes-, Segesvár-, Szászsebes-, Nagysink-, Szerdahely-, Újegyház- és Szászváros-székre, illetve vidékre terjedt ki.⁸¹ Csány a szász törvényhatóságok vezetőit feltétlen engedelmességre szólította fel Berde irányában. Kormánybiztosi működésének alapjait Csány április 10-én kelt rendelete határozta meg. Ez intézkedett a Szászföldön való legfontosabb teendőkről, melyek az alábbiak voltak: békebíróságok felállítása, újoncozás megkezdése, a nemzetőrségek megszervezése és a hadiadó behajtása.⁸² A nemzetőrségek reorganizációjánál azonban az országos biztos óvatosságra intette Berdét. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy az 1848-ban alakult szász nemzetőrségek többsége fegyveresen is harcolt a magyar kormány ellen, így ezek újjászervezése a fegyverhiány és bizalmatlanság miatt végül elmaradt.⁸³ Berde első intézkedései közé tartozott a fegyverek begyűjtése, melyet hat nap alatt kellett beszolgáltatni, halálbüntetés terhe alatt.⁸⁴ A feladat végrehajtására Kiss Sándor ezredes egy mozgó csapatot állított fel, amely mellé Berde egy polgári biztost jelölt ki.⁸⁵ Ettől függetlenül Kiss az akciót polgári biztos közreműködése nélkül kezdte meg, amely ellen Berde óvást emelt Czetz János vezérőrnagnál.⁸⁶

Csány azonban Brassó-vidéket április 19-én leválasztotta Berde működési területéről, és a törvényhatóság élére Dósa Elek, a marosvásárhelyi

református kollégium jogásztanárát állította.⁸⁷ Dósa Széchenyi István elveit valló reformer jogász volt, aki már 18 éve tanított a marosvásárhelyi jogi akadémián.⁸⁸ 1848 tavaszán ő indítványozta a Marosszékben a nemzetőrség felállítását, javaslatát elfogadták, és egyben nemzetőri összeíró biztosnak is választották.⁸⁹ 1849. február 12-én Csány Marosszék kormánybiztosává nevezte ki, fő feladatát a székelyek fellelkesítésében határozta meg. A tartomány visszafoglalásáért harcoló Bem tábornoknak feltétlenül erősítésre volt szüksége, ugyanakkor a székelység mozgósítása lassan haladt, így Dósától új honvédszászlóaljak szervezését várták.⁹⁰ A Brassó-vidéki kormánybiztosi posztot 1849. június 20-ig, az orosz támadásig töltötte be, utóbb a forradalom és szabadságharc alatti tevékenységéért a Pest Kerületi Katonai Bíróság négy év börtönre ítélte.⁹¹

Dósa kormánybiztosi munkáját a kisszámú magyar hivatalnoki kar mellett az Albrichsfeld főbíró vezette hagyományos városvezetés segítette. Az utóbbi támogatása azonban csak kényszerű volt, csak a magyar csapatok jelenléte miatt voltak hajlandóak együttműködni a magyar kormánnyal.⁹² A törvényhatóságot a brassói hadosztály biztosította, melynek élén Kiss Sándor ezredes állt. A polgári és katonai hatóságok közötti kapcsolat koordinálása és az alakulatok ellátása szintén Dósa feladatai közé tartozott. Emellett Dósa mindig is szoros együttműködésre törekedett Berdével, a Királyföld kormánybiztosával.⁹³

Május 2-án Brassó város küldöttsége érkezett Debrecenbe, hogy a választások engedélyezését kieszakozolja az Országos Honvédelmi Bizottmány-nál. A *Brassói Lapok* cikkírója szerint azonban „a hivatalnokok és országgyűlési követek választása addig, míg városunk és vidékünk a magyar kormány iránti bizalmában megerősödik, a magyar kormány őszinte jóakarataról meggyőződik, elh拉斯ztatott”.⁹⁴

⁷⁹ Veres György jelentése Dósa Elekhez, Brassó, 1849. május 5. (Uo., 5.)

⁸⁰ *Brassói Lapok*, 5. sz., 1849. április 30.; *Hadi Lap*, 1849. június 4. Székely Gergely visszaemlékezése szerint a városi polgárság és a katonaság viszonya jó volt. (SZÉKELY Gergely 1893. 39.)

⁸¹ UKL, *Berde Mózes hagyatéka*, 733/1849. Közli: BENCZÉDI Gergely 1901, *Okmánytár*, 10.

⁸² MOL, F 247, 134/Sz.K.B.

⁸³ *Csány levele Berdéhez*, Kolozsvár, 1849. április 14. (HL, VII, 203, 1565/Sz.K.B.)

⁸⁴ *Rendelelet a szász törvényhatóságokhoz és Fogaras-vidékhez*, Nagyszeben, 1849. április 24. (MOL, F 247, 108/Sz.K.B.)

⁸⁵ *Czetz János vezérőrnagy levele*, Nagyszeben, 1849. április 24. (Uo., 244/Sz.K.B.)

⁸⁶ Nagyszeben, 1849. május 4. (Uo., 285/Sz.K.B.)

⁸⁷ *Csány levele Berdéhez* (Uo., 78/Sz.K.B.); MÁRKI Sándor

1897, 440; KATONA Tamás 1990, 246.

⁸⁸ PÁLFFY János 1939, I, 133.

⁸⁹ *Ellenőr*, 14. sz., 1848. május 28.

⁹⁰ MÁRKI Sándor 1897, 434.

⁹¹ BENCZÉDI Gergely 1901, 22.

⁹² Annak ellenére, hogy a főbíró többször is kinyilvánította hűségét a magyar kormánynak. (*A' brassói polgárok innepélyes nyilatkozata*, Brassó, 1849. május 26., *Honvéd*, 133. sz., 1848. június 1.)

⁹³ Berde mindig is törekedett arra, hogy az általa és a többi szászföldi kormánybiztos által kiadott rendeletek egymással szinkronban legyenek. (*Levél Csányhoz*, Nagyszeben, 1849. május 5., MOL, F 247, 390/Sz.K.B.)

⁹⁴ *Brassói Lapok*, 8. sz., 1849. május 10.; *Honvéd*, 120. sz., 1849. május 17.

Dósa a városba május 3-án érkezett,⁹⁵ a kinevezését május 5-én tudatta a brassói tanáccsal, egyben felszólította őket, tudassák vele, hogy milyen rendeleteket kaptak eddig Berdétől.⁹⁶ Intézkedett a Debrecenbe indítandó hódoló bizottmányról,⁹⁷ illetve az I. román határőrezred igazgatása alatt álló falvak polgári kormányzat alá rendeléséről.⁹⁸ A helyi rendőri bizottmány felé is rendelkezett, hogy a román vajdaságokba menekült 50 polgár vagyonát Csány vonatkozó rendelete alapján foglalják le és írják össze.⁹⁹ Háromszék kérelmére és Kiss ezredes támogató nyilatkozatára intézkedett a brassói tanács felé a hosszúfalusi híd helyreállításáról.¹⁰⁰ Május 14-én Dósa kiáltványt bocsátott ki *Brassói polgártársak!* címmel. Ebben felszólította őket, hogy legyenek hűségesek a magyar kormányhoz, amely egyenlő polgári jogokban részesítette őket, mert ellenkező esetben haditörvényszék elé kerülnek. Vitályos György tábori pap pedig a hadosztályt alkotó honvédekhez fordult röplappal. Felszólította őket, hogy tartózkodjanak a bosszúállástól, a fosztogatásoktól és minden visszaéléstől.¹⁰¹ Az enyhülés jeleként értékelhető, hogy a helyi lakosok kérték a kormánybiztost, járna közben a marosvásárhelyi várban fogvatartott hozzátartozóik szabadon bocsátása érdekében.¹⁰²

Május 2-án a helyi evangélikus templomban a főváros visszafoglalásáért imádkoztak.¹⁰³ Az ország függetlenségének kimondását május 17-én a város piacterén katonai parádé mellett és ezt követően istentiszteleten ünnepelték meg. Május 22-én pedig a város összes templomában ünnepelték a trónfosztás kimondását, az eseményen a város szenátusa mellett a tisztikar is részt vett. A várost az eseményre való tekintettel kivilágították.¹⁰⁴

A magánszemélyeknél lévő fegyverek beszoállítására érdekében Szent-Iványi Károly főkormánybiztos május 18-án rendeletet bocsátott ki, melyet Dósa azonnal továbbított a törvényhatóságához.¹⁰⁵

A rendelet az önkéntes beszoállításra ösztönzésére pénzjutalmat helyezett kilátásba: puskáért 6–20 forintot, pisztolyért 3–10 forintot, míg a kardokért 4–10 forintot.¹⁰⁶ A fegyvereket május 22-re gyűjtötték be, a használható példányokat a II. honvéd vadászrezred felszerelő biztosának, a használhatatlantakat a székelyföldi főparancsnokságnak adták át, az ágyúcsöveket Kézdivásárhelyre szállították.¹⁰⁷ Dósa a háromszéki ágyúöntés elősegítése céljából a helyi evangélikus egyházat felszólította, hogy a használaton kívüli harangját adja át a kézdivásárhelyi ágyúöntödének.¹⁰⁸ Az utóbbiak végül egy 94 mázsás harangot ajánlottak fel.¹⁰⁹ A május 30-án tartott városi közgyűlésen a szenátus ünnepélyes óvást emelt az orosz intervenció ellen.¹¹⁰

A hétfalusiak erdőhasználatát, mivel erdőiket Brassó a magáénak tekintette, Berde kormánybiztos a tulajdon megsértéseként értékelte és elítélte.¹¹¹

A városban az élet lassan kezdett visszazökkeni a normális kerékvágásba. Az újságok újraindultak. Így jelenhetett meg a Veszely Károly szerkesztette *Brassói Lap* (1849. április 16. és június 18. között, heti két alkalommal), a Maximilian Moltke által kiadott *Kronstädter Zeitung* és a Cezar Bolliac havasalföldi román forradalmár és író által szerkesztett *Espatriatul*.¹¹²

Az újoncozással kapcsolatos ügyek

Brassó-vidéken az újoncok összeírását május 7-én kezdték meg.¹¹³ Kiss Sándor ezredes 1849. május 10-én Nagyszebenbe utazott, hogy Berdével tanácskozzon a szászöldi újoncozás tárgyában. Egyben tolmácsolta Dósa azon nézetét is, hogy az ellenséges érzelmű román és szász lakosság kezébe nem célszerű fegyvert adni.¹¹⁴ Dósa a földesúri szolgálat elől bujkáló csángó fiatalokat felszólította, hogy az újoncozással kötelesek eleget tenni a kötelezettségeiknek.¹¹⁵ A sorozás azonban lassan haladt, mert Dósa május 18-án

⁹⁵ *Brassói Lapok*, 7. sz., 1849. május 7.; HOCHBAUER Gyula 1998, 19.

⁹⁶ *Dósa levele a városhoz*. (MOL, F 248, 8.)

⁹⁷ *Rendelete Brassóhoz*, Brassó, 1849. május 4. (MOL, F 248, sz. n.) A város küldöttsége május 7-én indult Debrecenbe. (*Dósa levele Csányhoz*, Brassó, 1849. május 7., Uo., 38.) Lásd még: HOCHBAUER Gyula 1998, 19.

⁹⁸ Brassó, 1849. május 5. (MOL, F 248, sz. n.)

⁹⁹ Brassó, 1849. május 7. (Uo., 35.) Az összeírás: Uo., 51.

¹⁰⁰ *Levele a brassói tanácshoz*, Brassó, 1849. május 7. (Uo., 42.)

¹⁰¹ *Brassói Lapok*, 10. sz., 1849. május 17.

¹⁰² *Levele Dobozy István maroszéki kormánybiztoshoz*, Brassó, 1849. május 18. (MOL, F 248, 157.)

¹⁰³ *Brassói Lapok*, 8. sz., 1849. május 10.

¹⁰⁴ *Brassói Lapok*, 12. sz., 1849. május 24.; HOCHBAUER Gyula 1998, 20.

¹⁰⁵ MOL, F 248, 288.

¹⁰⁶ A jutalom összegét a beszoállított fegyver állapota alapján határozták meg. Szent-Iványit egyébként a „nagyobb torkolatú” vadászfegyverek érdekelték.

¹⁰⁷ *Pap Mihály őrnagy, térparancsnok levele*, Brassó, 1849. május 22. (Uo., 361.)

¹⁰⁸ Brassó, 1849. május 18. (Uo., 155.)

¹⁰⁹ *Székely Hírmondó*, 1. sz., 1849. június 7.; *Honvéd*, 140. sz., 1849. június 9.

¹¹⁰ *Székely Hírmondó*, 2. sz., 1849. június 10.

¹¹¹ Nagyszeben, 1849. június 18. (MOL, F 247, 1161/Sz.K.B.)

¹¹² EGYED Ákos 1997, I, 351; SÁRKÖZI Zoltán 1974, 71; HOCHBAUER Gyula 1998, 18.

¹¹³ *Levele Berdéhez*, Brassó, 1849. május 7. (MOL, F 248, 36.)

¹¹⁴ *Dósa Elek levele*, Brassó, 1849. május 9. (MOL, F 247, 498/Sz.K.B.)

¹¹⁵ *Rendelelet a rendőri bizottmányhoz*, Brassó, 1849. május 7. (MOL, F 248, 48.)

már nyomatékosan szólította fel Kiss ezredest, hogy az újoncozást Szent-Iványi fő kormánybiztos rendeletére haladéktalanul kezdje meg.¹¹⁶ A törvényhatóság részére 1556 újonc kiállítását határozták meg. A kiállított újoncok felruházásáról Dósának kellett gondoskodnia. A kvottába az 1848-ban elmaradt mennyiséget is be kellett számítani. Az újoncozási bizottmány május 19-én kezdte meg a működését, Móricz Sándor százados¹¹⁷ és Csoma (?) főorvos vezetésével.¹¹⁸ Dósa kormánybiztos május 28-án külön rendeletben szólította fel a falusi előjárókat, hogy a 18. és 22. év közötti lakosságot a honvédségbe való beállításra buzdítsák, az összeírást részrehajlás nélkül hajtsák végre, a szökésben lévők ellen pedig adjanak ki elfogatóparancsot.¹¹⁹ Ennek szellemében lépett fel a szászhermányi evangélikus lelkésszel szemben is, akiről az a hír keringett, hogy az anyakönyveket hamisan vezette.¹²⁰ A sorköteles román és szász lakosság külföldre menekülése olyan méreteket öltött, hogy a sorozó bizottság javasolta, hogy engedélyezze a helyettesállítást.¹²¹ A tárgyilagossághoz az is hozzátartozik, hogy nem mindenki szökött el, hanem sok sorköteles külföldön tanult mesterséget. A kérést a kormánybiztos pozitívan fogadta.

A kiállított újoncokat Szent-Iványi rendeletére a nemzetiségük alapján is nyilván kellett tartani.¹²² A törvényhatóságban 1849. június 12-ig 178 román és szász újoncot soroztak be.¹²³ Az ellenállás több faluban olyan mértékű volt, hogy a sorozó bizottság katonai segédletet kért.¹²⁴

Az állandó ellenzegülés és az orosz beütés veszélye miatt Dósa kezdeményezte Szent-Iványinál az újoncozást felfüggesztését, a kérés teljesítéséhez a fő kormánybiztos hozzájárult.¹²⁵

A polgári és katonai vezetés kapcsolatának alakulása

Az erdélyi császári hadtest és a segítségükre érkező cári csapatok kiűzése után a magyar kormányzatnak az újabb erdélyi orosz intervenció veszélyével

számolnia kellett. Az erdélyi hadsereg állománya 38 781 fő volt, 3028 lóval és 98 löveggel, amely hét hadosztályra tagolódott. Vele szemben Lüders főszolopának 26 487 embere állt 6017 lóval és 56 ágyúval, Grotenhjeml orosz-osztrák hadosztálya 12 450 embert, 3028 lovat és 32 ágyút számlált. Később vonult Erdélybe von Lejn¹²⁶ orosz ezredes különítménye 3485 fővel, 115 lóval és 8 ágyúval és gr. Clam-Gallas tábornok 8000 fős osztrák hadteste. A magyar csapatok minősége messze elmaradt ellenfelétől. Bem tábornok kipróbált csapatai, melyekkel végigharcolta a téli hadjáratot, a bács-bánsági hadtest kötelékébe kerültek. Az újoncok kiképzésére kevés idő volt, hiányzott az egységes tisztikar. Hiányzott a megfelelő fegyver és felszerelés is. Az erdélyi hadsereg hadosztályaiból a kolozsvárit és a dévait az érchegységi román felkelők kötötték le, emellett pedig jelentős erőket vont el a gyulafehérvári vár ostroma. Így az orosz támadás elhárítása a besztercei, székelyföldi és brassói, kisebb részben a nagyszzebeni hadosztályokra hárult. Ezek összlétszáma pedig nem haladta meg a 22 000 főt.¹²⁷

A brassói hadosztály állománya 4112¹²⁸ főből, 298 lóból¹²⁹ és 14 lövegből állt.¹³⁰

Bár Brassó-vidék Dózsa Elek kormánybiztossága alá tartozott, Berde az itt állomásozó csapatokról is gondoskodni kívánt.¹³¹ Erre szükség is volt, mert egy május 9-én kelt levél szerint a hadosztály gyalogsága csak 2845 lőfegyverrel rendelkezett, a székely huszárok százada 34 szablyával és 26 pár pisztollyal, ellenben az erdővidéki lovascsapat csak szablyákkal rendelkezett. A gyalogság kalappal, köpennyel, cipővel, fehérneművel és töltegytáskával el volt látva, ellenben a lovasság katonai ruházata csak most készült.¹³² A város által felajánlott ruhaneműt Dósa kormánybiztos a besorozott 2000 újonc felruházására fordította, a felesleget Nagyszzebenbe küldte.¹³³ A hadosztály állományából 1000 fő teljesen fegyvertelen volt,¹³⁴ így számukra Dósa kaszák készítését rendelte meg a helyi kovácsoknál.¹³⁵

¹¹⁶ Mellette rendelet a brassói tanácshoz is. (Uo., 161.)

¹¹⁷ BONA Gábor 2000, 527–528.

¹¹⁸ *Kiss ezredes levele*, Brassó, 1849. május 21. (MOL, F 248, 198.)

¹¹⁹ Uo., 263.

¹²⁰ Uo., 307.

¹²¹ *A sorozó bizottság jelentése*, Brassó, 1849. május 31. (Uo., 359); Ua., Brassó, 1849. június 1. (Uo., 371). Javasolták, hogy a helyettesállítást más településekről is engedélyezze.

¹²² *A fő kormánybiztos levele*, Kolozsvár, 1849. június 6. (Uo., F 248, 533.)

¹²³ *Levele Szent-Iványihoz*, Brassó, 1849. június 12. (Uo., 538.)

¹²⁴ *A bizottság levele*, Brassó, 1849. június 13. (Uo., 407. és 477.) Elsősorban Zernyest, Apáca és Tohány falvakban.

¹²⁵ *Levele a fő kormánybiztoshoz*, Brassó, 1849. június 15. (Uo., 590.)

¹²⁶ Von Lejn orosz ezredes, a volhíniai gyalogezred parancsnoka.

¹²⁷ GYALÓKAY Jenő 1938.

¹²⁸ Gyalóka Jenő szerint 5339 fő. (Uo., 49.)

¹²⁹ Gyalóka Jenő szerint 415 ló. (Uo., 49.)

¹³⁰ Lásd: Melléklet.

¹³¹ *Berde levele Dósa Elekhez*, Nagyszzeben, 1849. május 7. (MOL, F 247, 348/Sz.K.B.) Kérdezte, hogy a Kiss ezredes alatt lévő csapatok közül mennyi van felszerelve és felfegyverezve, mert segíteni kíván.

¹³² *Szabó Nándor alezredes, brassói térparancsnok Dósa Elekhez*, Brassó, 1849. május 9. (Uo., 499/Sz.K.B.)

¹³³ *Dósa Elek levele*, Brassó, 1849. június 3. (Uo., 927/Sz.K.B.)

¹³⁴ Feltehetőleg a 6. határvédezáslóalj, amely Udvarhelyszéken alakult.

¹³⁵ *Kiss ezredes levele*, Brassó, 1849. május 29. (MOL, F 248, 311.)

Az állandó, határ menti orosz csapatmozgások következtében Dósa kormánybiztos aggodott az intervenció miatt. Bár a helyi erőket felkészültnek tartotta, a csapatok számának növelését többször is javasolta.¹³⁶ A városban és környékén elterjedt a hír, hogy a kiűzött császári csapatok az oroszokkal együtt visszatérnek, így a határőrizetet Kiss ezredes megketőzte.¹³⁷ 1849. június 14-én Bem tábornok is Brassóba látogatott, megszemlélte a szorosokban elhelyezett alakulatokat, és elrendelte a Fellegvár megerősítését.¹³⁸ Az oroszok a határ mentén rendszeres kémtevékenységet folytattak.¹³⁹ Emiatt Kiss ezredes javasolta a kormánybiztosnak, hogy a rendőri bizottmány vezessen nyilvántartást a városba érkező idegenekről, és ellenőrizze őket.¹⁴⁰ A román fejedelemségekben szökött szászokat és románokat a kémtevékenységük fejében az orosz hatóságok is pénzelték.¹⁴¹

A hadsereg ellátásában a legnagyobb gondot a váltópénz hiánya jelentette, mivel a zsoldot sokszor száz-as címletekben fizették ki. Ugyanakkor a tisztek is rendszeresen visszatartották a sorállomány pénzét.¹⁴² A váltópénz hiányáról Dósa állandóan panaszkodott az erdélyi főkormánybiztosnak.¹⁴³ Az ellátási problémák miatt Kiss ezredes egyenesen az ország kormányzójához, Kossuth Lajoshoz fordult. Futárként Daczó Zsigmond őrnagyot¹⁴⁴ küldte, aki Kiss kérését szóban is előterjesztette. A hadosztályparancsnok a város lakosaira 40 000 forint hadiadót vetett ki, melyet a csapatok felruházására fordított. Az erdélyi főkormánybiztostól kért még 164 000 forintot, de csak 60 000 forintot kapott. Kérte, hogy Daczó kapjon még 104 000 forintot kisebb bankjegyekben, mert a nagyobb címletek felváltása szinte lehetetlen, ugyanakkor a katonai ruházati kellékek beszerzése már folyamatban van. Kossuth utasította Duschek Ferenc pénzügyminisztert, hogy a pénzt Szent-Iványin keresztül jutassa el, ugyanakkor felháborodását fejezte ki Erdély katonai kerületekre osztása miatt,

különösen olyan helyen, amely nem volt ostromállapot alatt. (pl. Székelyföld)¹⁴⁵

Az április végéig a városba érkező székely újoncok részére a helyi kézművesek készítettek ruházatot.¹⁴⁶ A hadsereg felszerelése érdekében a Brassó-vidéken lévő posztó- és bőrkészleteket teljesen felvásároltatta az állam.¹⁴⁷ Nehézséget jelentett viszont, hogy a gyapjúkereskedők a gyapjút nagyon drágán adták, a drágaság oka pedig a százforintos bankjegyek el nem fogadása volt. Emiatt Kiss ezredes kérte Dósát, hogy intézkedjen az utalvány melletti gyapjúbeszedésről, mert enélkül a katonaság posztóval történő ellátása is akadozik.¹⁴⁸ A honvédc csapatok számára a brassói szabók öltönyt és kesztyűt is készítettek.¹⁴⁹

A 140. (hétfalusi) zászlóalj szervezése és hadművelleti területre kerülése

A Brassó-vidéki székely és csángó újoncok lajstromát a helyi rendőri bizottmány május 18-án küldte meg Dósa kormánybiztosnak.¹⁵⁰ A hétfalusi csángók a 86. honvédzászlóalj számára 116, a 140. honvédzászlóalj részére 439 újoncot adtak.¹⁵¹ A 140. honvédzászlóaljat¹⁵² tehát túlnyomórészt csángókból szervezték, tiszteik többnyire háromszékiek voltak. A zászlóalj alapkiképzése Türkösön történt.¹⁵³ A zászlóalj első századát Bácsfalu és Türkös, a másodikat Türkös és Csernátfalu, a harmadikat Hosszúfalu, míg a negyediket Zajzon, Pürkeres és Tatrang sorköteles lakosságából állították ki. A zászlóalj parancsnoka Vida Dániel őrnagy, az első századé Nagy Károly százados, a másodiké Tana Benedek százados, míg a harmadiké Gyárfás Lajos százados volt. A zászlóalj első nyilvános szemléje Brassó piacterén történt. Egy visszaemlékezés szerint az alakulat mély benyomást váltott ki a jelenlévőkből: „A város nagypiacán sorba állva bámulat tárgya lett a csángók csapata a városi nép előtt. Annál is inkább, mert

¹³⁶ *Dósa levele*, Brassó, 1849. május 12. (MOL, F 247, 545/Sz.K.B.)

¹³⁷ *Brassói Lapok*, 10. sz., 1849. május 17.; *Honvéd*, 120. sz., 1848. május 17.; *Hadi Lap*, 1849. június 4. A hír egész Háromszéket rémülettel töltötte el.

¹³⁸ HOCHBAUER Gyula 1998, 20.

¹³⁹ *Dósa levele*, Brassó, 1849. június eleje. (MOL, F 247, 1006/Sz.K.B.)

¹⁴⁰ *Kiss ezredes levele*, Brassó, 1849. június 3. (MOL, F 248, 391.)

¹⁴¹ *Berde levele*, Nagyszében, 1849. június 9. (Uo., 511.)

¹⁴² *Dósa levele*, Brassó, 1849. május 24. (MOL, F 247, 838/Sz.K.B.); *Dósa levele*, Brassó, 1849. június 13. (Uo., 1116/Sz.K.B.)

¹⁴³ *Dósa Csányhoz*, Brassó, 1849. május 6. (MOL, F 248, 32.)

¹⁴⁴ BONA Gábor 2000, 295.

¹⁴⁵ *Kiss ezredes levele*, Brassó, 1849. május 18. (MOL, H 2, 7464/K/1849); Kossuth ellenszenvéről Erdély katonai körzetekre osztásával szemben: EGYED Ákos 1999, II, 118–119.

¹⁴⁶ *Brassói Lapok*, 3. sz., 1849. április 20.

¹⁴⁷ *Dósa levele*, Brassó, 1849. június 14. (MOL, F 247, 1145/Sz.K.B.); SÁRKÖZI Zoltán 1974, 71.

¹⁴⁸ *Kiss ezredes levele*, Brassó, 1849. május 15. (MOL, F 248, 149.)

¹⁴⁹ *Nagy Mihály őrnagy, térparancsnok levele*, Brassó, 1849. június 13. (Uo., 369.)

¹⁵⁰ Uo., 172.

¹⁵¹ HOCHBAUER Gyula 1998, 40.

¹⁵² Bona Gábor szerint a hétfalusi zászlóalj kezdetben a 126. számot kapta (BONA Gábor 2000, 703); Orbán Balázs szerint Bem tábornok és a hadügyminisztérium között vita folyt abban a tekintetben, hogy a hétfalusi zászlóalj a honvéd-, vagy a határvédzászlóaljak közé tartozik-e? (ORBÁN Balázs 1873, 127). A zászlóalj végül a 140. számot kapta. (*A hadügyminiszter levele Bem altábornagyhoz*, Szeged, 1849. július 19., MOL, H 75, 24882.)

¹⁵³ SERES András 1992, 28; HOCHBAUER Gyula 1998, 50.

furcsa külsejű nép volt ez az új katonacsapat. Saját öltözetükben, lábbelijük bakancs vagy csizma volt, fehér posztóharisnyával csipőjén kötve, kabát helyett pedig fehér posztó kizsinórozott zekét viseltek, széles karimájú fekete kerek kalappal, mely Brassóban készült. Ami a felszerelésüket illeti, egyik felől nyakba-
vető tölténytáska, másfelől pedig hosszú szuronytok. A vállukon pedig nagy kovás puska volt.¹⁵⁴ A csángó honvédek ekkor tették le az esküt, majd a polgároknál szállásolták el őket. Időközben a helyi mesterek új kalapot készítettek számukra, amely „kis karimájú, magastetejű kalap, háromszínű szalaggal díszítve”. A két hétig tartó kiképzés után az első három század Fogarasba,¹⁵⁵ míg a negyedik a töröcsvári különítmény állományába került. A Fogarasba került honvédek bakancsot és „veres zsinóros, magyar szabású nadrágot” kaptak, kovás fegyvereiket pedig a puskaművesek javították ki.¹⁵⁶ Az alakulatot tisztjei rendszeresen gyakorlattottatták. A honvédek számára a hétfalusi asszonyok rendszeresen szállítottak élelmet. A folyamatos újoncozás következtében a zászlóalj hat századra duzadt, tisztikara pedig a következőképpen alakult:¹⁵⁷

Parancsnok: Vida Dániel őrnagy¹⁵⁸.

Parancsnoki segédtiszt: Vajna Tamás.

1. század parancsnoka: Tana Benedek százados¹⁵⁹.

2. század parancsnoka: Nagy Károly százados¹⁶⁰.

3. század parancsnoka: Gyárfás Lajos százados¹⁶¹.

4. század parancsnoka: Jáni Fülöp százados¹⁶².

5. század parancsnoka: Vén Ferenc százados¹⁶³.

6. század parancsnoka: Dávid Lajos százados¹⁶⁴.

Orbán Balázs szerint századosként szolgált még a zászlóaljnál Kis Károly¹⁶⁵, Mircse Dénes¹⁶⁶, Hengel Béni¹⁶⁷, hadnagyként pedig Jancsó Samu¹⁶⁸, Vida József¹⁶⁹, Újvárosi Ferenc¹⁷⁰, Csomafái Károly, Magdó Antal¹⁷¹, Sükösd János¹⁷², Orbán János, Bíró Lajos, Barabás Sándor¹⁷³, Szócs Dani¹⁷⁴, Vatóny József.

Az altiszti kart ismereteink szerint az alábbi személyek alkották: Jáni Márton, Jáni Dávid, Jáni István, Kelemen György, Pünkösti János, Jónás Mihály, Farkas István, Islik István, Dávid István, Dávid János, Székely János, Fálnagy János.¹⁷⁵

A tisztikar többsége a 15. (II. Székely) határőrezred, kisebb része pedig a háromszéki nemzetőrség állományából került át a zászlóaljhoz.

Az orosz betöréskor (június 20.) három századot a töröcsvári vár védelmére rendeltek vissza.¹⁷⁶ A fogarasi helyőrséghez tartozó századok többször is harcra keveredtek az orosz csapatokkal, a harcok során a zászlóaljparancsnok, Vida őrnagy is súlyosan megsebesült a jobbkarján.¹⁷⁷ A töröcsvári szorosban lévő két század Krasznay őrnagy vezetésével visszavonult Háromszékre, és részt vett a székelyföldi hadosztály harcaiban.¹⁷⁸ A brassói Fellegvár egynapos védelmében (1849. június 20–21.) a zászlóalj egy százada is részt vett.¹⁷⁹ Sok honvéd fogságba esett, őket utóbb Fogarasban és Feketehe-
lombban tartották fogságban.¹⁸⁰

A Brassó-vidéki kormánybiztoság összeomlása (1849. június 20–21.)

Az orosz támadás megindulásáról június 20-án értesítette Dósa Szent-Iványit. Eszerint a támadás délelőtt 10 órakor indult meg, az oroszok a város Bolonya negyedéig nyomultak előre, Kiss ezredes elesett. A hadosztály maradványai Háromszék felé vonultak vissza, a Fellegvárban egy század katonaság maradt, 6 löveggel és egyhavi élelemmel. Ő is elmenekült Marosvásárhely felé, a csíkszéki és háromszéki kormánybiztosokat értesítve.¹⁸¹ A háromszéki kormánybiztosból, Németh Lászlótól egyben 2000 fegyverest és hat ágyút is kért segítségül.¹⁸² A visszavonuló magyar

¹⁵⁴ HOCHBAUER Gyula 1998, 56–57.

¹⁵⁵ ORBÁN Balázs 1869, 188.

¹⁵⁶ SERES András 1992, 28.

¹⁵⁷ ORBÁN Balázs 1869, 187.

¹⁵⁸ BONA Gábor 2000, 703. Jellemzése: ORBÁN Balázs 1869, 187–188.

¹⁵⁹ BONA Gábor 2008–2009, II, 439–440.

¹⁶⁰ Uo., II, 134.

¹⁶¹ Uo., I, 412.

¹⁶² Orbán Balázs szerint csak hadnagy volt. (ORBÁN Balázs 1873, 127.)

¹⁶³ Orbán Balázs szerint csak hadnagy volt. (Uo., 127.)

¹⁶⁴ BONA Gábor 2008–2008, I, 268.

¹⁶⁵ Uo., I, 551.

¹⁶⁶ Uo., II, 110.

¹⁶⁷ Uo., I, 442.

¹⁶⁸ Uo., II, 117.

¹⁶⁹ Uo., III, 462.

¹⁷⁰ Uo., III, 393.

¹⁷¹ Uo., II, 425.

¹⁷² Uo., III, 196.

¹⁷³ Uo., I, 90.

¹⁷⁴ Uo., III, 293.

¹⁷⁵ ORBÁN Balázs 1873, 127.

¹⁷⁶ HOCHBAUER Gyula 1998, 60–61.

¹⁷⁷ ORBÁN Balázs 1869, 188; ORBÁN Balázs 1873, 128; GYALÓKAY Jenő 1938, 88–97.

¹⁷⁸ ORBÁN Balázs 1873, 129; GYALÓKAY Jenő 1938, 49–56.

¹⁷⁹ TL, 1894, 10. sz.

¹⁸⁰ HOCHBAUER Gyula 1998, 62–63.

¹⁸¹ MOL, H. 2, 8651/k; *Dósa Elek jelentése*, 1849. június 25. (MOL, F 247, 1427/Sz.K.B.); *Berde Mózes jelentése Kossuth Lajoshoz*, Nagyszeben, 1849. június 23. (DEÁK Imre 1943, 314); EGYED Ákos 1999, II, 271.

¹⁸² *Dósa levele Németh Lászlóhoz*, 1849. június 20. MOL, F 248, 667; *Nagy Mihály őrnagy Pap Vilmos alezredesnek*, Barót, 1849. június 19. (SUPKA Géza 1985, XLIX); *Pap Vilmos alezredes jelentése Bem altábornagyhoz*, Nagyszeben, 1849. június 22. (Uo., L).

csapatokat a városi polgárok nyilvánosan kigúnyolták.¹⁸³ A menekülő Dósa végül Kolozsvárra érkezett, ahol Erdély új főkormánybiztosát, Boczkó Dánielt tájékoztatta a brassói eseményekről.¹⁸⁴

Összegzés

Czetz János honvédtábornok az emigrációban készült történeti munkájában sötét színekkel ecsetelte a magyar kormányzat erdélyi politikáját és a kormánybiztosok tevékenységét. Ez alól kivételként csak Berde királyföldi tevékenységét említi, így álláspontom szerint pozitív értékelése a Berdével szoros együttműködésben dolgozó Dósa Elekre is alkalmazható.¹⁸⁵ Friedrich Teutsch, a 19. századi szász történetírás doyenje a magyar kormányzat 1849. évi szászföldi politikáját egy kemény, katonai igazgatásként értékelte.¹⁸⁶ Az ő felfogását képviselte Carl Göllner szász nemzetiségű romániai történetíró is, annyi módosítással, hogy Göllner a hivatalos magyar állásponttal szemben Bem tábornok amnesztia-politikáját tartotta az ideális megoldásnak.¹⁸⁷ Ezzel szemben Egyed Ákos¹⁸⁸ és Miskolczy Ambrus¹⁸⁹ elismerőleg nyilatkozott mind Berde Mózes, mind Dósa Elek kormánybiztosi működéséről, hangsúlyozva, hogy döntéseiket mindig a helyi viszonyok

figyelembe vételével hozták meg. A korszak kiváló ismerője, Katona Tamás mind Berde Mózes, mind Dósa Eleket humánus kormánybiztosnak jellemezte, akik bátorították a szász újságírókat, és szótlanul napirendre tértek a passzív ellenállás fölött.¹⁹⁰

Ha Dósa Elek brassói kormánybiztosságának rövid, két hónapos időszakát értékelni akarjuk, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy egy mérsékelt, a helyi közigazgatási viszonyokat is tiszteletben tartó kormányzás képe rajzolódik ki belőle. A magyar kormányzat csak a kisebbségben élő hétfalusi csángók támogatására számíthatott, így a hadseregszervezésnek gyakorlati eredménye is csak itt volt. A román és szász lakosság körében végrehajtott sorozás teljesen eredménytelen volt, ezzel szemben komoly sikerként könyvelhető el a brassói hadosztály állományának felszerelése. A kormánybiztos a hivatalát igyekezett pártatlanul és jogszerűen ellátni, Brassó városát például megvédte a hétfalusi lakosság túlkapásaitól. A magyar kormányzat rendelkezéseit másrészt feltétlenül végrehajtatta, a lázító városi tisztviselőkkel szemben azonnal fellépett. Megítélesem szerint Csány választása – hasonlóan a királyföldi kormánybiztosnak kinevezett Berde Mózes esetéhez – jó döntésnek bizonyult, amely Erdély belpolitikai konszolidációját kellőképpen elősegítette.

¹⁸³ *Szent-Iványi jelentése Kossuth Lajoshoz*, 1849. június 20. körül (MOL, H 29, 10116); SÁRKÖZI Zoltán 1974, 88.

¹⁸⁴ *Boczkó Dániel jelentése Szemere Bertalan miniszterelnökhöz és belügyminiszterhez*, Kolozsvár, 1849. július 17. (MOL, H 9, 608/BE, 1849.)

¹⁸⁵ CZETZ János 1868, 121.

¹⁸⁶ TEUTSCH, Friedrich 1910, 273–279.

¹⁸⁷ GÖLLNER, Carl 1967, 223–224.

¹⁸⁸ EGYED Ákos 1999, II, 127.

¹⁸⁹ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1414.

¹⁹⁰ KATONA Tamás 1990, 246.

Melléklet

A brassói hadosztály hadrendje

1) 1849. június 11.:¹⁹¹

Alakulat	Elhelyezés	Létszám
85. honvédszászlóalj	Tömös	969 fő
86. honvédszászlóalj	Tömös	837 fő
Hétfalusi honvédszászlóalj, melynek három százada Tordára volt kikülönítve ¹⁹²	Brassó	1165 fő
6. határvédszászlóalj (fegyvertelen)	Brassó	724 fő
11. Székely huszárezred kettő százada	Brassó	200 fő, 200 ló
Tüzérség (14 löveg)	Brassó	217 fő, 98 ló

2) 1849. június 11.:¹⁹³

Alakulat	harcképes állomány	beteg	hátasló	beteg hátasló
Törzskari és térparancsnokság	12			
Töröcsvári szoros parancsnoksága				
79. zászlóalj				
Hétfalusi zászlóalj 5. és 6. század				
82. zászlóalj, 1. század				
Összesen	1814	57		
Tömösi, bodzai, ósánci parancsnokság				
85. zászlóalj				
86. zászlóalj				
82. zászlóalj, 4. század				
Összesen	1988	96		
Udvarhelyszéki 6. tartalék zászlóalj	724		5	
Székely huszárezred	331	12	286	15
Erdővidéki lovasscapat	125	3	120	10
Összesen	4994	168	411	25

Tüzérség	tüzér	lovász	ló	löveg		üteg kocsi
				6 fontos	3 fontos	
Tömösön	70	21	40	1	7	3
Töröcsváron	38	32	41		4	4
Brassóban	38	6	7		1	
	147	59	88	1	12	7

¹⁹¹ A kimutatás alapja: NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 4. táblázat. Bár az egyes alakulatokat a kimutatások úgy tüntetik fel, hogy egy helyen, a szorosokban vagy Brassóban állomásoznak, a gyalogos és lovas századok a környéken teljesen szét voltak szórva. (*Az élelmezési főbiztos levele*, Brassó, 1849. május 29., MOL, F 248, 205.)

¹⁹² A hétfalusi csángókból szervezett zászlóalj a 140. (más forrás szerint a 126.) honvédszászlóalj sorszámat kapta. (BONA Gábor 2000, 703.) A Rosonczy Ildikó által közölt hadrend több

szempontból problematikus volt, mert azt az oroszok az erdélyi hadtest zsákmányolt iratanyagából állították össze, így több pontatlanságot tartalmaz. A hétfalusi zászlóalj nem került el Fogarásról. A zászlóaljat június 1-jén más alakulatokkal együtt a gyulafehérvári ostromsereg megerősítésére akarták rendelni, de erre – az ostromsereg hadrendje alapján – feltehetőleg nem került sor. (*Czetz János vezérőrnagy Berde Mózeshez*, Nagyszeben, 1849. június 1., MOL, F 247, 864/Sz.K.B.)

¹⁹³ ÖNB HSS Series nova, 358, Bd. II, 365–366. Eredeti tisztázat.

3) További összegzések:¹⁹⁴

- a) Tömösi-szoros: 85. és 86. honvédszászlóalj 8 löveggel (parancsnok: Szabó Nándor alezredes¹⁹⁵).
- b) Törösvári-szoros: 78. honvédszászlóalj, 82. honvédszászlóalj két százada, 4 löveg (parancsnok: Krasznay Pál őrnagy¹⁹⁶).

- c) Lovasság: a 11. Székely huszárezred két százada.
- d) Brassó: 140. honvédszászlóalj hiányos fegyverzetű 3 százada, 6 határvédszászlóalj (fegyvertelen) és 2 löveg.
- e) Fellegvár: 5¹⁹⁷ vaságyú.

Összesen: 5339 fő, 415 ló, 14 tábori löveg.

Süli Attila – *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, Kapisztrán tér 2–4., H-1014; suli.attila73@gmail.com*

Levéltári források

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL)

– 1848–1849: *Az 1848–1849-i forradalom és szabadságharc katonai iratai*

VII, 203: *Csány-levéltár* (Mikrofilm)

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

– F 247: *Berde Mózes kormánybiztosi iratai*

– F 248: *Dósa Elek kormánybiztosi iratai*

– H 2: *Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB), Kormányzó-elnökség, Általános iratok, KPA, Kossuth-Polizei-Akten, 1848–1849*

– H 9: *Belügyminisztérium, Elnöki iratok*

– H 29: *Pénzügyminisztérium, Pénztári osztály, 1849*

– H 75: *Honvédelmi minisztérium. Általános iratok*

– H 113: *Vay Miklós kormánybiztosi iratai*

Österreichische Nationalbibliothek, Wien (ÖNB)

– HSS Series nova

Unitárius Konzisztórium Levéltára, Kolozsvár (UKL)

– *Berde Mózes hagyatéka*

Irodalom

- Brassói Lapok* = *Brassói Lapok* (szerk. Veszely Károly), Brassó, 1849.
- Ellenőr* = *Ellenőr* (szerk. Kővári László, Dózsa Dániel), Kolozsvár, 1848.
- Hadi Lap* = *Hadi Lap* (szerk. Bíró Sándor), Csíksomlyó, 1849.
- Honvéd* = *Honvéd* (szerk. Ocsvai Ferenc), Kolozsvár, 1849.
- Közlöny* = *Közlöny* (szerk. Gyurmán Adolf), Pest-Buda és Debrecen, 1848.
- Székely Hírmondó* = *Székely Hírmondó* (szerk. Fogarasi P. János), Kézdivásárhely, 1849.
- TL = *Történelmi Lapok 1848–1849* (szerk. Kuskó István), Kolozsvár, 1892–1904.

*

Documente, VIII = *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române*, VIII, 26–30 Iunie 1848, București, 2007.

EnfThHL 1861 = *Erdély nagyjefejelemesség törvényhatóságai- és helységekének laistroma*, Kolozsvár, 1861.

KLÖM, XIV = *Kossuth Lajos Összes Munkái*, XIV, *Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány éln.*, II (sajtó alá rend. Barta István), Budapest, 1953.

OgyTc 1847/48 = *1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkék*, Pest, 1848.

*

ASZTALOS Miklós

1928 *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*, Budapest.

BAUER Lajos

1870 *Bauer őrnagy, Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből* (közét. Makray László), Pest.

BENCZÉDI Gergely

1901 *Berde Mózsá életrajza*, Budapest.

BONA Gábor

1998 *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban*, I–III, Budapest.

2000 *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*, Budapest.

2008–2009 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*, Budapest.

CZETZ János

1868 *Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben*, Pest.

DEÁK Imre

1943 *1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták*, Budapest.

¹⁹⁴ NAGY Sándor 1896, 77–79; GYALÓKAY Jenő 1938, 49;

¹⁹⁶ Uo., 464.

ORBÁN Balázs 1873, 192–195.

¹⁹⁷ A forrásokat pontosan közöltem, és itt is, mint sokszor, az összegzés az eredetiben sem talál.

¹⁹⁵ BONA Gábor 2000, 642–643.

- EGYED Ákos
1979 *Háromszék 1848–49*, Bukarest.
1998 *Erdély 1848–1849*, I–II, Csíkszereda, 1998–1999.
- GÁMÁN Zsigmond
1861 *Helység-névtár*, Kolozsvár.
- GÖLLNER, Carl
1967 *Die siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848–1849*, Bukarest.
- GYALÓKAY Jenő
1931 *Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. 1849. január 31. – március 28.*, Budapest.
1938 *Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán*, Budapest.
- HERMANN Róbert
1998 *Csány László kormánybiztosi iratai*, I–II, Zalaegerszeg.
- HEYDTE, August
1868 *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849* [Leipzig, 1863], 2. kiadás, I–III, Pest, 1868.
- HOCHBAUER Gyula
1998 *Barcaság 1848/49-ben*, Szecseleváros.
- KATONA Tamás
1990 Csány László erdélyi főkormánybiztos (1849. január–május), in: *Kossuth kormánybiztosa, Csány László, 1790–1849 (Zalai Gyűjtemény, 30)*, Zalaegerszeg, 1990, 221–254.
- KOVÁCS Endre
1979 *Bem a magyar szabadságharcban*, Budapest.
- KÖVÁRI László
1861 *Erdély története 1848–49-ben*, Pest.
1861a *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez* (szerk. Kövári László), Pest.
- MÁRKI Sándor
1897 Csány László Erdélyben, *Erdélyi Múzeum*, 1897, 425–443, 491–504.
1898 Az 1848–49-ik évi szabadságharc története, in: *A magyar nemzet története* (szerk. Szilágyi Sándor), X, *A modern Magyarország (1848–1896)*, Budapest, 3–394.
- MÁTHÉ János, id.
1997 A magyarhermányi vasgyártás története, *Acta (Siculica)* 1996/1, 61–72.
- MISKOLCZY Ambrus
1988 Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849), in: *Erdély története*, Budapest, III, 1346–1425.
- NAGY Sándor
1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*, Kolozsvár.
- NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics
1999 *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel, 1849* (ford., sajtó alá rend., bev. Rosonczy Ildikó), Budapest, 1999.
- ORBÁN Balázs
1869 *A Székelyföld leírása*, III, *Háromszék*, Pest.
1873 *A Székelyföld leírása*, VI, *Barcaság*, Budapest.
- PÁLFFY János
1939 *Magyarországi és erdélyi urak*, I–II (sajtó alá rend. Szabó T. Attila), Kolozsvár.
- SÁRKÓZI Zoltán
1974 *Az erdélyi századok 1848–49-ben (Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat, 74)*, Budapest.
- SERES András
1992 *Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról*.
- SÖLLNER, Johann
1856 *Statistik des Großfürstentums Siebenbürgen*, Hermannstadt.
- SPIRA György
1980 *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, Budapest.
- SUPKA Géza
1985 *1848–1849*, Budapest.
- SZÉKELY Gergely
1893 *Hetvenhárom év itthon*, Brassó.
- SZENTKATOLNAI BAKK Endre
1896 *Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- TEUTSCH, Friedrich
1910 *Geschichte der siebenbürger Sachsen*, III, Hermannstadt.

Comisariatul Districtului Braşov în 1849

(Rezumat)

În Districtul Braşov, locuit de mai multe etnii (maghiari, români, saşi), în timpul revoluţiei de la 1848 au izbucnit conflicte interetnice. Saşii, deşi nu au reacţionat în mod unitar, au căutat să-şi susţină interesele în mod decisiv în confruntare cu guvernul revoluţionar maghiar. În mod paradoxal, românii din districtul stăpânit de saşi şi-au căutat căile de emancipare tot în tabăra contrarevoluţiei, a absolutismului Habsburgic, aliniindu-se cu saşii împotriva guvernului maghiar care tocmai încerca să implementeze transformările necesare, burgheze, acţionând implicit pentru egalitatea tuturor, în faţa legii. Maghiarii, spre deosebire, în special ceangăii de lângă Braşov, stăpâniţi şi ei de saşi, au trecut de partea revoluţiei maghiare şi au încercat să colaboreze cu secuii din Trei Scaune, din vecinătatea nordică a Districtului Braşov. Acesta din urmă a ajuns să fie controlat de guvernul maghiar odată cu evoluţia situaţiei militare, în 1849. Comisarul guvernamental numit în fruntea districtului, Elek Dósa a executat necondiţionat politica guvernului, însă a încercat să consolideze pacea din teritoriul ajuns sub administraţie preponderent militară printr-un comportament reconciliant şi o judecată imparţială, cât se putea. Având ca sarcină inclusiv recrutări, a reuşit să îndeplinească aceasta numai în rândul maghiarilor, însă a echipat cu succes Divizia din Braşov. Până la urmă, contingentele acestea nu au făcut faţă intervenţiei ruse din iunie 1849, dar Comisariatul nu era responsabil de eşec.

History of the Commissariat of Brassó (Braşov) District in 1849

(Abstract)

In the multiethnic Brassó District (Hungarians, Saxons and Romanians) the revolution from 1848 led to ethnic conflicts. Although Saxons did not react in unison, they had been decisively trying to sustain their interests by confronting the Hungarian revolutionary government. Paradoxically, the Romanians living in the Saxon lands tried to enforce their emancipation in alliance with the Saxons, taking side with the Habsburg absolutism against the Hungarian Government that strived to realize the civic egalitarianism. The local Hungarians in turn, and especially the Csángós near Brassó, also under Saxon administration, naturally took the side of the Hungarian revolution, and tried to cooperate with the Székelys from Háromszék bordering Brassó District in the north. Along with the turn of the military situation, the District came under the control of the Hungarian Government in 1849. The appointed commissar Elek Dósa had unconditionally executed the government policy, but at the same time, through a reconciliatory behaviour and impartial judgment as possible, he tried to consolidate the peace in the territory fallen under a dominantly military administration. His duty included recruitment as well, but he managed to fulfill it only within the Hungarian communities, however he successfully equipped the Brassó Division. At the end, the units of this division failed to stand against the Russian intervention from June 1849, but the commissariat was not responsible for this failure.

